

Partner, równy, towarzysz – biblijne i koraniczne nazwy bogów pogańskich

Joanna Kulwicka-Kamińska

Instytut Języka Polskiego, Zakład Historii Języka Polskiego, Toruń

Przedmiotem badań jest leksyka z kręgu nazw bogów pogańskich zarówno w Koranie jak i w tekstach biblijnych. Analizie poddano apelatwy *partner, równy, towarzysz*.

Materiał źródłowy stanowią teksty zróżnicowane pod względem formalnym i czasowym, bowiem źródłem ekscerpji słownictwa są zarówno polskie przekłady Koranu, jak i zabytki Tatarów litewsko – polskich (dalej Tlp), pisane grafją arabską, wymagające transkrypcji i transliteracji. Są to więc pochodzące z XVII w. pierwsze zachowane kopie zabytków tatarskich (*Kitab z Kazania /KzK/, Chamail lipski /Chl/*)¹, teksty XVIII-wieczne (*Tefsir* – 1725 r. fragm. /T1/, *Tefsir* – 1788 r. fragm. /T2/, *Kitab Łuckiewicza* fragm. /KŁ/, *Kitab Milkamanowicza /KM/* fragm.)², XIX-wieczne (materiał leksykalny wyekscerpowany z XIX-wiecznych kitabów w formie słowniczków opracowanych przez S. Akiner /A/ i A. Woronowicza /W/³, J. Sobolewskiego *Wykład wiary mahometańskiej czyli iślamskiej* – 1830 r. /Ww/) oraz XIX i XX-wieczne przekłady Koranu: *Koran* w przekładzie filomatów⁴ – 1848 r. /KF/, *Koran* w przekładzie J. Buczackiego⁵ – 1858 r. /KB1/, *Wersety z Koranu*⁶ – 1935 r. /WzK/, *Koran* w przekładzie J. Bielawskiego⁷ – 1986 r. /KB2/, *Koran* „londyński”⁸ – 1990 /KB3/).

Podstawę materiałową stanowią również polskie przekłady Biblii: XVI i XVII-wieczne (*Biblia brzeska* – 1563 r., *Biblia nieświeska* – 1572 r., *Biblia w przekładzie J. Wujka* – 1599 r., *Biblia gdańska* – 1632 r.) oraz współczesny przekład – *Biblia Tysiąclecia*⁹.

¹ Teksty transliterowane i opracowane przez G. Miśkinienę, *Sieniausi lietuvos totori rankrašėiai*, Wilno 2001.

² za Meredith-Owens G. M., Nadson A., *The Byelorussian Tatars and their Writings* (1973, 141-176), *The Journal of Byelorussian Studies*, London 1970, t. 2, nr 2, 141-176; rękopis - transliteracja Cz. Łapicz; Stankievič J., *Přispěvky k dějinám běloruskeho jazyka na základě rukopisu 'Al-Kitab'*, *Slavia* 1933-1934, rocznik 12, 357-390; Jankowski H., Łapicz Cz., *Klucz do rajy. Księga Tatarów litewsko-polskich z XVIII wieku*, Warszawa 2000; Łapicz Cz., *Kitab Tatarów litewsko-polskich (Paleografia. Grafia. Język)*, Toruń 1986.

³ Akiner S., *The Vocabulary of a Byelorussian K'it'ab in the British Museum*, *The Journal of Byelorussian Studies*, London 1973, t. 3, nr 1, 55-84; Woronowicz A., *Kitab Tatarów litewskich i jego zawartość*, *Rocznik Tatarski*, II, Zamość 1935b, 376-394.

⁴ *Koran*, Poznań 1848 (jedenaście sur) – prawdopodobnie autorstwa ks. D. Chlewińskiego i I. Domeyko.

⁵ *Koran*, J. M. Tarak Buczacki, Warszawa 1858.

⁶ *Wersety z Koranu*, Sarajewo 1935 – reprint z 1995r.

⁷ *Koran*, J. Bielawski, Warszawa 1986.

⁸ *Święty Koran*, Londyn 1990 (pod patronatem Hazrat Mirza Tahir Ahmad).

⁹ *Biblia brzeska* 1563, Clifton-Kraków 2003; *Biblia nieświeska*, Nieśwież 1572 (ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego); *Biblia* w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” tekstu

Przełęcz rozpoczyna leksem *partner*.

PARTNER

Jest to wyraz obecny w zasobie leksykalnym języka polskiego od doby nowopolskiej. Zanotowany został po raz pierwszy przez SWil (II, 972) jako zapożyczenie z języka angielskiego w znaczeniu ‘współuczestnik, współtowarzysz w tańcu, w grze’. To samo znaczenie znane jest SMick (VI, 56: ‘uczestnik wspólnego zajęcia’). SDor (VI, 148) podaje ponadto ‘aktor występujący w przedstawieniu jako współgrający towarzysz innego aktora lub aktorki’.

Nie jest znany, w odniesieniu do bóstw pogańskich, polskim przekładom biblijnym, natomiast występuje na kartach KB3: ...*abyście nie przypisywali mu żadnego partnera* (VI, w. 152), *Zaprawdę, Allach nie wybacza, jeśli przypisywać Mu jakiegoś partnera* (IV, w. 49). Obecność leksemu *partner* w KB3 jest prawdopodobnie uwarunkowana tym, że tekst Koranu stanowi przekład z języka angielskiego, a niewątpliwie *partner* jest w polszczyźnie zapożyczeniem z tego języka, pochodzącym ostatecznie od łac. *partitio* ‘udział, część’ (SWO, 316).

RÓWNY

Jest to wyraz odziedziczony z prasłowiańszczyzny. W SStp (VIII, 35-37) notowany jest jako przymiotnik odmiany złożonej, występujący najczęściej w funkcji przydawki – *równy* oraz jako przymiotnik odmiany prostej, pełniący w zdaniu funkcję orzecznika – *równien*. SStp przytacza kilka znaczeń leksemu *równy/równien*, na pierwszym miejscu podaje ‘jednakowy, podobny, posiadający podobne właściwości, aequalis, similis’: o osobach, *de personi*; ponadto notuje: ‘podobny co do rozmiaru’; ‘równy pod względem stanu społecznego’; ‘posiadający gładką powierzchnię, płaski’; ‘przeciętnie wielki, w miarę wielki’; ‘rzetelny, uczciwy’; ‘zrównoważony, opanowany, cierpliwy’. W późniejszych opracowaniach leksykograficznych podaje się jako pierwsze znaczenie ‘niedołkowaty, niegórzysty, niepochyły’ (por. SL, V, 74; podobnie SWil, II, 1417 – 1418; SDor, VIII, 1355 – 1356). Dopiero w dalszej kolejności notowane jest znaczenie ‘równy drugiemu czym, albo w czym’ (SL, V, 74; SWil, II, 1418; SMick, VII, 488; SDor, VII, 1355 – 1356). SDor (VIII, 1356) zapisuje także leksem *równy* w użyciu rzeczownikowym ‘człowiek równy, zajmujący to samo miejsce w hierarchii społecznej’.

oryginalnego z XVI w., Warszawa 2000; *Nowy Testament* w przekładzie ks. dr Jakuba Wujka z roku 1593, Kraków 1966; *Biblia gdańska*, Gdańsk 1632; *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 1980.

W tekstach religijnych – zarówno biblijnych, jak i koranicznych – leksem *równy* to apelatywny antroponim bogów pogańskich. Użyty w znaczeniu ‘równy drugiemu czym, albo w czym’.

W staropolskich przekładach Biblii występuje przede wszystkim na kartach BB: *abyś rozumiał, iż mnie na wszem świecie równego nigdziej nie masz* (Wj 9, 14), *Panie! któryż tobie bóg jest równy?* (Wj 15, 11), *Nie masz mu równia na ziemi, a tak stworzon jest, że się nikogo nie boi* (Hi 41, 24), *Komu podobnego a równego uczyniliście mię?* (Iz 46, 5). W innych przekładach w tym samym kontekście odpowiada mu najczęściej leksem *podobny*, por. *nie masz mnie podobnego na wszystkiej ziemi* (BW, Wj 9, 14), *Któż podobien tobie między mocarzami, Panie?* (BW, Wj 15, 11); *że niemasz podobne mnie po wszej ziemi* (BN, Wj 9, 14); *nie masz mnie podobnego po wszystkiJj ziemi* (BG, Wj 9, 14), *Któż podobien tobie między bogami, Panie?* (BG, Wj 15, 11), *Niemasz na ziemi równego mu...* (BG, Hi 41, 24), *żebym mu był podobny?* (BG, Iz 46, 5). We współczesnym przekładzie, czyli w BT zdecydowanie w analizowanych kontekstach mamy leksem *równy*, por. *abyś poznał, że nie ma równego Mi...* (Wj 9, 14), *Któż jest pośród bogów równy Tobie...* (Wj 15, 11), *Panie, nie ma Tobie równego* (2 Krm 14, 10), *Nie ma mu równego na ziemi...* (Hi 41, 25), *Bo któż na obłokach będzie równy panu...* (Ps 89, 7), *Boże Zastępów, któż równy jest Tobie?* (Ps 89, 9), *Komu Mnie podobnym i równym uczynicie?* (Iz 46, 5).

Już w najstarszych kopiach zabytków Tlp w odniesieniu do bóstw pogańskich używa się nazwy *równy*, np.: *ani rovni sobe nikoho ne maje jedinni All,h vek'i vekom* (KM, s. 428, w. 9 – 10). Występuje również w XIX i XX-wiecznych polskich przekładach Koranu, np.: *Bóg mi przykazał czcić Go, i niedawać Mu równego;...* (KB1, XIII, w. 36), *Oni są ludem, który przypisuje równych* (KB2, XXVII, w. 60), *równi Allachowi* (KB3, III, w. 152; VI, w. 23).

TOWARZYSZ

Leksem *towarzysz* znany jest już staropolszczyźnie w znaczeniach: ‘ten kto z kim przebywa w jednym miejscu a. sytuacji, uczestnik wspólnej pracy, akcji czy zabawy’ (SStp, IX, 176), ‘podwładny, pomocnik, współsprawca’ (SStp, IX, 178). Znaczenia te są podawane przez późniejsze źródła leksykograficzne (SL, V, 690 – ‘towarzyszący komu, spółnik, kolega’; SWil, II, 1712 – ‘ten, który towarzyszy komu, spółnik, kolega’; SMick, IX, 139 – 140 ‘ts.’; SDor, IX, 203 – 204 – ‘ten, kto jest przy kim obecny, kto przebywa z kim gdzie, spędza z kim czas’). Słowniki doby nowopolskiej notują jeszcze inne znaczenia, np. wojskowe, łowieckie etc. (por. SL, V, 690; SWil, II, 1712; SDor, IX, 204).

W polskich przekładach Biblii apelatyw *towarzysz* w odniesieniu do bogów pogańskich nie występuje – jest natomiast używany wobec osób ze sobą przebywających, spędzających wspólnie czas, uczestników określonej sytuacji.

Inaczej wygląda to w piśmiennictwie muzułmanów. W KM czytamy: *inšeho boha ne maš i tovariše jemč ne maš* (s. 533, w. 9 – 10). Podobnie jest w Koranie. Bóstwa mogą być tu *towarzyszami* lub *współtowarzyszami* Boga: *Czczycie Allaha oraz nie dodawajcie mu żadnego towarzysza* (WzK, *Kobiety* w. 36, s. 87), *Ten, kto przypisuje Allahowi towarzyszy, popełnia wielki grzech* (WzK, *Kobiety* w. 48, s. 57); *Bóg wybawia was od tego i wszelkiego utrapienia, a wy Jemu dodajecie współtowarzyszy* (KB2, V, w. 64), *żebyście dodawali Bogu za współtowarzyszy to, czemu nie została przekazana żadna władza* (KB2, VII, w. 33 – por. KB1, VII, w. 31 *On nie dał wam władzy tworzenia bałwanów*), *współtowarzysze* (KB2, XXIX, 8 – por. KB1, XXIX, w. 7 *cudzy bogowie*), *i abym Mu nie dodawał współtowarzyszy* (KB2, XIII, w. 36).

Leksem *równy* jako nazwa apelatywna boga pogańskiego występuje już w najwcześniejszych przekładach biblijnych jak i w tekstach religijnych Tlp. W Biblii jego ekwiwalentem w analizowanych kontekstach jest często leksem *podobny*. Natomiast apelatywne antropimy *partner*, *towarzysz* użyte w odniesieniu do bogów pogańskich są osobliwością przekładów koranicznych (jak wynika z badań – można tu jeszcze dodać apelatywy: *opiekun*, *orędownik*, *wstawiennik*). Z jednej strony wynika to z prostoty przekazu koranicznego, a z drugiej odzwierciedla tradycję muzułmańską, ukazującą Boga i panteon bóstw pogańskich zawsze jako istoty żyjące i działające, a zarazem duchowe, natomiast nigdy, jak to ma miejsce w tradycji judeochrześcijańskiej w postaci obrazów, rzeźb, czyli ich zmaterializowanej postaci zgodnej z ludzkim wyobrażeniem, stąd wprowadzanie w stosunku do bogów pogańskich tego typu określeń.

Słowniki:

SDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa, I – XI, 1958 – 1969.

SEBr – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, A. Brückner, Warszawa 1970.

SESł – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, F. Sławski, Kraków, I – V, 1952 – 1982.

SL – *Słownik języka polskiego* S. B. Lindego, Lwów, I – VI, 1854 – 1860.

SMick – *Słownik języka A. Mickiewicza*, red. K. Górski, Wrocław – Warszawa – Kraków, I – XI, 1962 – 1983.

SPolXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. R. Mayenowa, Wrocław – Warszawa – Kraków, I – XXVIII, 1966 – 2000.

SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław – Warszawa – Kraków, I – X (1953 – 1993) i XI (z. I – VI; 1995 – 2000)

SWil – *Słownik języka polskiego*, Wilno, I – II, 1861.

SWO – *Słownik wyrazów obcych*, W. Kopaliński, Warszawa 1983.